

Livsgæld

Et etnografisk studie af gæld blandt fattige roma-familier

Ravnbøl, Camilla Ida

Published in:
Jordens Folk

Publication date:
2018

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Ravnbøl, C. I. (2018). Livsgæld: Et etnografisk studie af gæld blandt fattige roma-familier. *Jordens Folk*, 53(1/2), 6-13.

LIVSGÆLD

ET ETNOGRAFISK STUDIE AF GÆLD BLANDT FATTIGE ROMA FAMILIER

Denne artikel handler om gæld blandt fattige roma-familier i Rumænien, hvoraf en eller flere familiemedlemmer samler flasker på gaden i København. Det belyses, hvordan familierne ikke forestiller sig nogensinde at blive gældsfri. Derimod søger de at opnå en form for indflydelse over det, som jeg i artiklen betegner som "livsgæld" – en situation, hvor gæld er et centralt og vedvarende element i husstandens økonomi.

af CAMILLA IDA RAVNBØL

Der er trangt i det faldefærdige etværelses hus, som ligger i udkanten af en by i Rumænien. Røgen, fra den utætte brændeovn, siver ind i rummet og får øjnene til at løbe i vand. På en slidt sofa sidder Matei, mens hans kone Andreea sidder på familiens eneste seng og ammer sønnen Ionel. Andreea har ikke meget mælk i brystet, og efter et par minutter hopper Ionel ned fra hendes skød. Han har opdaget, at søsteren Diana har fået et stykke slik af en nabo. Diana og Ionel skændes om slikket, som til sidst havner på det støvede jordgulv. De samler det op, børster det af og deler det mellem sig. Matei kigger på børnene og forklarer: "De er sultne, fordi vi ikke har fået noget at spise i dag.

Det er ofte, at vi ikke har råd til at spise og børnene er sultne. Det knuser mit hjerte. Jeg er en fattig mand, men børnene er min rigdom". Matei smiler og tager børnene op på sit skød. De slår ham blidt på hovedet, vrister sig fri fra hans favntag, og de griner alle tre. Derefter henter Matei et papir frem fra skabet. Han forklarer, at han har optaget et lån hos et privat lånefirma med en rentesats på 70%. På papiret står der, at Matei har lånt 500 Rumænske LEI/800 DKK og forpligtiger sig til at tilbagebetale 850 LEI/1380 DKK inden for en måned. Matei forklarer, at det er det dumme, han længe har gjort, at datoen for længst er overskredet, og at gælden nu er meget højere end 850 LEI, men at

Roma lokalsamfundet ligger i udkanten af en større by, omkranset af faldefærdige forladte fabrikker fra den

han var desperat, fordi børnene var sultne. Han kunne ikke låne flere penge fra pengeudlånerne i lokalsamfundet, hvor de bor, fordi han allerede skylder dem for mange penge. "Desuden tager de lige så høje renter", konkluderer Matei: "mellem 30-70% - jo mere desperat du er jo højere sætter de renten". Pludselig banker det på døren, og en ældre kvindes stemme høres udefra. Kvinden råber, at familien skylder hende 200 LEI/320 DKKR. Det er hverken første eller sidste gang, at familien oplever et sådant besøg, mens jeg er på besøg hos dem. Børnene leger uanfægtet videre, men Andreea sukker og ser ned i jorden. Matei kigger på døren. Han forklarer, at det netop er på grund af deres gæld og desperation efter penge til mad, at han har beslut-

tet sig for at tage tilbage til Danmark for at samle flasker igen, også selvom det stadig er vinter, og indtægten fra flaskesamling derfor vil være lav.

Denne artikel handler om gæld blandt fattige roma-familier i Rumænien, hvoraf en eller flere familiemedlemmer jævnligt opholder sig i Danmark og samler flasker på gaden i København. Artiklen belyser familiernes økonomiske strategier, og hvordan de ikke forestiller sig på noget tidspunkt at blive gældsfri. Opholdet i Danmark handler ikke om at komme gælden til livs, men derimod om at familierne forsøger at opnå en form for indflydelse over det, som jeg i artiklen betegner som "livsgæld" – en situation, hvor gæld er et centralt og vedvarende element i husstandens økonomi.

kommunistiske periode. Fotos, Camilla Ida Ravnbøl.

Artiklen bygger på 13 måneders feltarbejde med 40 rumænske kvinder og mænd, som har roma-baggrund, i perioden januar 2014 til september 2015 samt september til slutningen af november 2016. Jeg fulgte dem i deres hverdag på gaden i København, og når de vendte hjem til Rumænien for at tilbringe tid med deres børn. Størstedelen af mine informanter bor i den samme bydel i udkanten af en større by i Rumænien. Bydelen minder mest af alt om et lokalsamfund, da alle indbyggerne kender hinanden, og mange er beslægtede. Indbyggerne refererer også til området, som *tiganie*, hvilket bedst oversættes til roma-lokalsamfund på dansk. Derfor vælger jeg betegnelsen "roma-lokalsamfund" da jeg anonymiserer mine informanter

og den by i Rumænien, hvor de bor. Artiklen følger en lille familie bestående af faderen Matei (26 år), moderen Andreea (25 år) og børnene Diana (4 år) og Ionel (2 år) og belyser mere generelle problemstillinger blandt mine informanter ud fra deres konkrete eksempel.

Sammensatte hustandsøkonomier

Studier viser, at romaer er blandt de fattigste i Europa og samtidig også den mest diskriminerede etniske minoritetsgruppe, hvilket har indflydelse på deres adgang til en række rettigheder og muligheder. Ifølge en EU-rapport fra 2016 lever 70 % af romaerne i Rumænien eksempelvis under fattigdomsgrænsen, og 64 % af unge romaer (16-24 år)

er arbejdsløse og står udenfor uddannelsessystemet. Indbyggerne i lokalsamfundet, hvor Matei og Andreea bor, udgør et eksempel på sådanne forhold. Størstedelen er arbejdsløse og har begrænsede muligheder for at komme ind på arbejdsmarkedet grundet fattigdom og manglende uddannelse, som også er knyttet til en generel problematik i Rumænien med omfattende diskriminering af romaer. Visse familier i lokalsamfundet bor som Matei og Andreea i ekstrem fattigdom. Deres huse er faldefærdige og minder mest af alt om små skure, uden gulvbelægning og med utætte tage. De har ingen adgang til rindende vand, og familierne har ikke råd til flere daglige måltider mad, til vintertøj eller til at sende børnene i skole med madpakker og skolemateriale. Størstedelen af indbyggerne i lokalsamfundet lever i fattigdom, men ikke i ekstrem fattigdom. De har også små huse, men dog adgang til rindende vand og elektricitet. De har råd til daglige måltider mad og til skoleudstyr. Dog har disse familier som oftest ikke råd til større og uforudsete udgifter, såsom sundhedsudgifter, der ikke er gratis, hvis man som mine informanter ikke har en sygeforsikring. De har også begrænsede muligheder for at afbetale al deres gæld, hvilket jeg om lidt vender tilbage til.

De fleste familier har et eller flere familiemedlemmer, som arbejder dele af året i udlandet. Matei rejser alene, fordi Andreea må blive hjemme og passe på lonel og Diana, men i de fleste andre familier rejser begge forældre til Danmark, mens børnene passes af ældre slægtninge. Mange rejser til Danmark, og nogle erhverver sig primært ved flaskesamling samt opsamling af storskrald (klunseri) i baggårde i København. De klunsede ting videresælges på loppemarkeder i Rumænien. Indtægten for flaskesamling er typisk 300-400 DKK for en 19 timers arbejdsdag (kl. 10-05); vel at mærke i sommerperioden, hvor vejret og offentlige udenørsarrangementer tilskynder, at der konsumeres drikkevarer udendørs. Indtægten på flaskesamling falder betydeligt om vinteren – nogle gange helt ned til 7 DKK om dagen. Familier som Matei og Andreea forsøger at sammensætte en hustandsøkonomi, hvori indtægter fra flaskesamling kombineres med indtægter fra storskrald oprindeligt klunset i Danmark. Brugt tøj, legetøj, mobilopladere, og gammelt isenkram får et nyt liv og en potentiel værdi på loppemarkedet i Rumænien, og det er ofte de familiemedlemmer, som bliver hjemme, som

varetager dette salg. Derudover modtager de fleste familier børnepenge, som i Matei og Andreeas tilfælde udgør 240 LEI/390 DKK om måneden. Om vinteren opsøger Matei daglejertjanseri i byen i Rumænien som for eksempel at hugge brænde, og tjener typisk 20 LEI/25 DKK på sådan en arbejdsdag. Andre familier, som jeg fulgte under mit feltarbejde, tilbringer dele af vinteren som tiggere eller som uformelle arbejdere på gårde og fabrikker i henholdsvis Sverige, Frankrig, Italien og Spanien.

De forskellige indtægtskilder beskrevet i ovenstående er små og som oftest upålidelige, da familierne ikke med sikkerhed kan vide, hvor meget de vil tjene på flasker og storskrald og ej heller på tiggeri i andre lande i Europa. Indtægterne er sæsonbestemte, hvor sommeren er mere lukrativ sammenlignet med vinteren, hvor de fleste familier, ligesom Matei og Andreea, oplever en desperation over ikke at altid kunne brødføde deres børn. Derfor oparbejder de fleste familier i lokalsamfundet gæld for at dække udgifter til basisbehov, som for eksempel mad, varme (brænde til opvarmning af brændeovnen), elektricitet og vintertøj til børnene.

Matei føler sig, som de fleste andre i lokalsamfundet, nødsaget til at rejse ud for at tjene penge til familiens forbrug, men i høj grad også for at tjene penge til at afbetale på familiens gæld, som vokser hastigt grundet de høje rentesatser. Mateis situation er derfor et ud af utallige eksempler som belyser, hvordan gæld i roma-lokalsamfundet ikke primært forårsages af migration, som andre migrationsstudier beskriver det. Eksempelvis belyser antropologen Sine Plambech, hvordan de nigerianske kvinder, som hun følger på rejsen til Europa, oparbejder en omfattende gæld for at dække udgifterne for deres rejse. I modsætning hertil har mine informanter allerede en stor gældsbyrde forud for deres rejse, som netop er med til at tilskynde udrejsen, da de har brug for en indtjening for at afbetale på deres gæld. For at finansiere rejsen skal Matei, ligesom de fleste andre som rejser ud, dog optage yderligere lån, som i hans tilfælde består af en busbillet til Danmark til 120 Euro. På den måde eksisterer gælden forud for afrejsen, men samtidig bliver gældsbyrden og migrationsincitamentet på sigt også gensidigt forstærkende.

Livsgæld eller gældsfrihed?

Med afsæt i antropologen Gustav Peebles arbejde om gæld og kredit, argumenterer antropologen

Gamle barnevogne bruges til at transportere personlige ejendele og pantflasker. Foto, Camilla Ida Ravnbøl.

Chris Gregory for, at gæld og kredit skal forstås ud fra et tidsligt perspektiv. Hvor kredit henviser til muligheden for at forbruge penge i en potentiel fremtid, så omdannes kredit til gæld i det øjeblik den indfries samt i tiden derefter. Kredit indeholder dermed både et aspekt af potentielle økonomiske muligheder i en fremtid, samt et aspekt af økonomisk gældsbyrde i nutid og fortid. Et empirisk eksempel på dette er, når Andreea køber mad på kredit i den lokale købmandsbutik (*iau mancare pe-datorie*). Gæld kaldes *datorie* og kredit kaldes, *pe-datorie*, som betyder "på-gæld" direkte oversat fra

rumænsk. Forud for indkøbet figurerer kreditten som en potentiel mulighed for at indkøbe mad, men i det øjeblik Andreea forlader butikken, er kreditten omdannet til gæld optaget for madvarer, som vil stige efterfølgende, og indtil den afbetales. For Matei og Andreea er det potentialet i det fremtidige forbrug, som bærer familiens økonomi i visse perioder. De er afhængige af kredit for at indkøbe tøj, mad, betale regninger og også rejse ud for at indtjene penge. På paradoksalt vis udgør gæld den mest stabile komponent i deres husstandsøkonomi. Sammenlignet med andre upålidelige indtægtskil-

der, såsom flaskesamling, tiggeri og klunseri, hvor familierne aldrig kan vide sig sikre på beløbene, de kommer til at tjene, så er gæld i sin fremtidige form (kredit) det nærmeste, familierne kommer på en indtægtskilde, som de kan planlægge ud fra. De ved at pengeudlånerne har en interesse i at udstede lån, grundet de høje renter, såfremt de opfylder pengeudlånerens lånekriterier. Disse kriterier vender jeg tilbage til i sidste afsnit.

Matei og Andreea optager kontinuerligt nye lån til at dække udgifter og til at tilbagebetale lån af ældre dato. Da de lokale pengeudlånerne, som de kalder for *cămătari* på rumænsk, på et tidspunkt afviser at udstede flere lån, henvender Matei sig i stedet til et privat pengeudlånsfirma. Matei forklarer dog senere, at lånefirmaet til slut indberetter hans manglende gældsafbetaling til de sociale myndigheder, som stopper familierens udbetaling af børnepenge. Matei og Andreeas eksempel er et ud af utallige, som belyser hvordan mine informanternes hustandsøkonomi konfigureres omkring gæld. Et andet eksempel er Ioana og Dragos, som en sen aften fortæller om de forskellige lån, som de afbetaler på ved at samle flasker i København. Et lån betaler for rejsen til Danmark, et andet for børnenes udgifter derhjemme og et tredje er optaget som afbetaling på anden gæld af ældre dato. Ioana ser frem for sig og siger: "jeg er træt af at arbejde så hårdt for penge, som jeg aldrig ser".

Gæld kan dermed siges både at fungere som en økonomisk strategi til at sikre familiernes overlevelse samtidig med, at den tynger familiens økonomiske råderum. I den forbindelse lader det ikke til, at hverken Matei og Andreea eller andre familier, som lever under lignende fattige vilkår, på noget tidspunkt forestiller sig at blive gældsfri. Gæld fremstår ikke som en midlertidig løsning på et akut opstået behov, men derimod som en permanent foranstaltning der imødekommer et konstant akut problem med mangel på mad, tøj og andre basisnødvendigheder. Nye indkomster, hvad enten de erhverves via flaskesamling eller som kredit i sin fremtidige form, forbruges delvist på gældsafbetaling og delvist på at dække familiernes basisbehov, uden dog på noget tidspunkt fuldt ud at dække nogle af disse udgifter. Det handler derfor for disse familier ikke om at blive gælden kvit, men nærmere om at få mest mulig indflydelse på deres gældsbyrde og gældsrelationer. Udfordringen er at afbetale til-

strækkeligt på gælden, således at huset ikke tvangs-overtages af en pengeudlåner, eller at private pengeudlånsfirmaer ikke hindrer udbetalingen af børnepengene, som udgør en vigtig del af familiens økonomi. Livet består på den måde af perioder på sultegrænsen og perioder med mere stabilitet, men aldrig uden gæld. Det er denne situation, som jeg definerer som livsgæld - en situation hvor gæld udgør en et centralt og vedvarende element i familiens husstandsøkonomi. Matei og Andreeas børn, Diana og Ionel, vokser op uden nogensinde at have oplevet gæld som andet end en central del af deres livsvilkår. De har lært fra en tidlig alder, hvordan de skal håndtere pengeudlånerne, og hvordan man (over)lever perioder med uoverkommelig gæld, som når det hele tiden banker på døren, hvor diverse pengeudlånerne kræver deres penge tilbagebetalt samtidig med, at de oplever at gå sultne i seng. Livsgæld er dermed såvel kontinuerligt som generationelt. Det er en gæld, som man fødes ind i og som man dør med, omend gældens omfang og konsekvenser varierer over tid.

Sociale gældsrelationer: "pengene rejser direkte ned i lommerne"

For yderligere at forstå, hvordan livsgæld opstår, er det nødvendigt også at se på de sociale relationer, som den opstår i, deriblandt relationerne til pengeudlånerne. I et studie blandt unge mænd i Ulaanbataar i Mongoliet beskriver antropologen Morten Axel Pedersen, hvordan de optager lån hos pengeudlånerne, men i mange tilfælde undlader at tilbagebetale disse lån ved at forlade deres hjem og genetablere sig i udkanten af byen, hvor pengeudlånerne har svært ved at finde dem. En sådan strategi for at undlade at afbetale på gæld er ikke mulig for Matei og Andreea og heller ikke for andre af mine informanter i lokalsamfundet. På trods af at de er unge, så er de også forældre og må efterlade børnene i Rumænien, når de rejser ud og arbejder. De har ikke mulighed for at tage børnene med på rejsen til Danmark, da de ved at de sociale myndigheder ikke tillader, at børn lever og sover på gaden, som mine informanter som oftest gør under opholdet i Danmark. De unge forældre er derfor afhængige af sociale netværk i lokalsamfundet, såsom familiemedlemmer eller nære venner, som kan passe børnene, når de rejser væk. Desuden begrænses mulighederne for at flytte også af familiernes fattig-

At sove på gaden. Foto, Camilla Ida Ravnbøl.

dom, samt af den omfattende diskriminering, som romaer oplever i deres adgang til boligmarkedet i Rumænien.

Dertil kommer, at det er vigtigt at forstå forholdet til de lokale pengeudlånerne som et ambivalent afhængighedsforhold. Selvom mine informanter, som Matei, er bevidste om de ågerrenter, som pengeudlånerne ofte kræver og deres manglende forståelse for familiernes desperation, så omtaler de ofte de lokale *cămătari* som "de eneste som vil hjælpe os". Ingen af mine informanter har adgang til det formelle banksystem og har derfor ikke mulighed for at få banklån eller kreditkort. Til forskel fra pengeudlånsfirmaet så har lokalsamfundets *cămătari* ikke mulighed for at inddrage gæld via de sociale myndigheder, da de opererer på et uformelt marked. Derfor er det som oftest en fordel at låne via de lokale *cămătari*, fordi familierne ikke risikerer at miste børnepengene. Pengeudlånerne er ofte også ejere af de lokale fødevarerbutikker, hvor mange

køber på kredit og derfor skylder Andreea og Matei, og mange andre familier, samme pengeudlåner flere former for pengebeløb optaget enten som direkte lån eller som kredit ved indkøb af madvarer på klods ("på-gæld" på rumænsk). Pengeudlånerne er dermed del af et socialt netværk, omend et meget uligevægtigt et af slagsen, og er familiernes eneste mulighed for potentielt pengeforbrug, når andre døre er lukkede.

Pengeudlånerens garanti for at lånene tilbagebetales udgøres af forskellige forhold. Chris Gregory beskriver, hvordan kredit først skal anmodes om, før at den kan eksistere som et fremtidigt potentiale for forbrug. Det er netop handlingen at *anmode* om lån, som er afgørende for mine informanter, og som afhænger af, hvorvidt pengeudlåneren kender dem og har erfaret, at de tidligere har tilbagebetalt til tiden. Eller som en kvinde, Corina, beskriver det, så kan en person med en tidligere lånehistorik *anmode* om et lån ved at sige: "giv mig et 100 LEI, og

Om morgenen
pakkes de
personlige ejen-
dele sammen og
gemmes rundt
omkring i byen.
Foto, Camilla Ida
Ravnbøl.

jeg tilbagebetaler med renter”, mens en person uden tidligere lånehistorik kun kan bede om et lån ved at sige: ”har du 100 LEI, som du kan låne mig?” Corina forklarer, at en anmodning (”giv mig”) er meget stærkere end at bede om et lån (”har du.”), som sjældnere vil blive afvist af en pengeudlåner. Dermed fungerer en tidligere lånehistorik som en form for lånegaranti, mens de personer, som pengeudlåneren ikke er bekendt med fra tidligere, skal stille en materiel lånegaranti (for eksempel et arvestykke) eller deres ID-kort. Med andre ord er en tidligere lånehistorik afgørende for de fattige familier, som ikke har midler at stille i lånegaranti, og som er afhængige af deres ID-kort for at rejse til for eksempel Danmark. I yderste instans presser pengeudlånerne deres klienter til at tilbagebetale lån med advarsler om at fratage dem deres bolig, hvilket skete for en af mine informanter, da hun overskred betalingsdatoen betydeligt. Disse eksempler understreger, at gældsrelationerne bygger på en præmis af socialt bekendtskab hvilket begrænser familierne i at rejse væk og blive anonyme i storbyen, da de i så fald ville afskære sig muligheden for fremtidige lån. Deres muligheder for lån betinges af, at de bliver boende i lokalsamfundet og afbetaler gradvist på deres lån.

Livsgæld i et bredere perspektiv

Morten Axel Pedersen argumenterer for, at gældsrelationerne, som de unge mænd i Ulaanbataar indgår, skal forstås i lyset af sociale og økonomiske forandringer i overgangen til et markeds kapitalistisk samfund. Et sådant blik kan med rette anlægges på den situation, som Matei og Andreea og mine andre informanter befinder sig i. Overgangen til markeds kapitalisme efter socialismens ophør i 1989 har medført en stigende synlig social og økonomisk ulighed i Rumænien, som også er synlig i de fattige roma-samfund. De lokale pengeudlånere står i kontrast til de fattige familier, som har livsgæld. De er naboer og i nogle tilfælde også familiemedlemmer, men de bor i mere velstillede huse, og mange har tæt forbindelse til den politiske elite i Rumænien. De har ikke gæld, men derimod muligheder for at akkumulere kapital og for at udlåne dele af denne og dermed øge deres indtjening. Familier som Matei og Andreea er ikke kun bevidste om den markante forskel på rig og fattig generelt i Rumænien og inden for deres eget lokalsamfund, men også

på det paradoks der ligger til grund for denne ulighed. Imens de selv forsøger at brødføde familien på lovlig vis, ved at samle flasker og sælge skrot, så betvivler de lovligheden af pengeudlånerens rigdom. Studier af korruption i Rumænien har påpeget svind og misbrug af EU-midler, og det er netop en sådan kritik, som mine informanter retter mod flere af de lokale *cărmătari*. De påpeger, at de er aktive i politiske partier, i embedsværket, eller på anden vis er involverede i større EU-projekter, men at de økonomiske midler fra disse aktiviteter ikke går til lokalsamfundet. Mine informanter gestikulerer som regel med armene, når de retter denne kritik mod Rumæniens politiske og økonomiske elite og imiterer en hånd, som stjæler en pengepung. ”Pengene er rejst direkte ned i deres egne lommer”, konkluderer de.

Livsgæld skal derfor også forstås som et udtryk for de sociale præmisser, som de fattige roma-familier lever under, hvori social eksklusion, fattigdom og omfattende korruption er centralt i deres forståelse af forholdet til omverden. Forhold hvori de ikke forventer at den store forandring vil finde sted, hverken umiddelbart eller på sigt, men hvor de nærmere oplever situationen som konstant forværende. Livsgæld er ikke en midlertidig løsning, men et vedvarende økonomisk livsvilkår for en gruppe af mennesker, som lever på kanten af samfundet såvel i Danmark som i Rumænien. ■

Forslag til videre læsning:

Gregory, Chris (2012) ”On money debt and morality: some reflections on the contribution of economic anthropology”, *Social Anthropology*, 2014, side 380-396.
Peebles, Gustav (2010) ”The anthropology of credit and debt”, in *Annual Review of Anthropology*, 39, side 225-40.

Pedersen, Morten Axel (2017) ”Debt as an urban chronotope in Mongolia”, *Ethnos*, 82/3, side 475-491.
European Union Agency for Fundamental Rights (2016), *Second European Union minorities and discrimination survey: Roma – selected findings*.
<http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings>.

CAMILLA IDA RAVNBØL HAR ARBEJDET MED ROMAER SIDEN 2007 OG SKRIVER SIN PH.D. AFHANDLING VED INSTITUT FOR ANTROPOLOGI, KØBENHAVNS UNIVERSITET. KONTAKT: CAMILLA.IDA.RAVNBOL@ANTHRO.KU.DK